

VIJESTI

In memoriam
PROF. DR. MILOVAN GAVAZZI

20. siječnja 1992.

U svojoj 97. godini otišao je od nas profesor dr. Milovan Gavazzi, starosta hrvatske i slavenske etnologije, velikan hrvatske znanosti, učenjak svjetskoga glasa, neosporeni autoritet na području ove najnacionalnije od svih znanosti. Mogao je otići zadovoljan: život mu je bio ispunjen radom i dostignućima, trudom i priznanjima, a pod sam kraj svoga plodnog života doživio je da mu i njegova domovina, ljubljena Hrvatska, doživi diplomatsko priznanje čitave Europe. Lahka će mu, stoga, biti zemlja hrvatska.

Rođen 18. ožujka 1895. u Gospiću, Gavazzi je rano došao s roditeljima (otac mu je bio sveučilišni profesor zemljopisa na Sveučilištu) u Zagreb, gdje je studirao slavistiku. Još za studija upoznao se kod Maretića s etnološkim problemima u slavenskih, a napose južnoslavenskih naroda, a jednom probuđenu znatiželju tražio je kasnije, nakon diplome, u Pragu, slušajući na tamošnjem Sveučilištu predavanja istaknutoga arheologa i slavenskoga poredbenog etnologa Lubora Niederlea.

U Zagrebu je isprva neko vrijeme radio kao kustos u Etnografskom muzeju, da bi 1927. došao kao izvanredni profesor na tek zasnovanu i već opet ispražnjenu stolicu za etnologiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Ovdje je iznova ustrojio potpuni studij etnologije koji je obuhvatio ne samo proučavanje pučke kulture Hrvata, nego i ostalih europskih i izvaneuropskih naroda. U okviru seminara Gavazzi je potaknuo razne stručne djelatnosti, izdavačku, skupljačku, snimio je etnološke filmove a započeo je i s etnološkom kartografijom. Njegov je znanstveni interes bio izrazito kulturnopovijesno usmjeren, no ipak je, imun na razne determinizme i opravdano sumnjičav prema teorijskim zabranama, ostao izvan ondašnjih etnoloških "struja" i "škola". Posebnu je pažnju posvetio, kako je to nazvao, "kulturnoj analizi" pučke kulture. Pritom je polazio od pučke kulture vlastita, hrvatskog naroda, koju je smjestio i u prostorni i u vremenski proteg, a zatim je svoja istraživanja postupno širio na područje srednje i jugoistočne Europe. Utvrdio je pojedine tipove kultura i područja njihova rasprostiranja, kulturne areale, kao i slojevitosti tih kulturnih tipova. Ukazivao je na kulturna strujanja koja su mijenjala i obogaćivala kulture u jugoistočnoj Europi, analizirao sadržaje pojedinih kulturnih slojeva i postupno ulazio sve dublje i dublje u povijest pučke kulture. Znatnu je pažnju posvetio praslavenskom kulturnom sloju, otkrivao njegove elemente i ukazivao na njihovu sudbinu. No što je dublje ponirao u povijesne slojeve, to zanimljiviji bijahu rezultati do kojih je dolazio. Na temelju usporedbi pojedinih ženskih odjevnih i ukrasnih predmeta utvrdio je prastare kulturne veze između današnjega stanovništva balkanskoga poluotoka i finskih naroda uz Volgu, veze koje se inače ni povijesno ni arheološki još ne mogu protumačiti. Naišao je i na još žive tragove drevnoga megalitičkog kulturnog kompleksa uz našu obalu Jadrana. Njegove su poredbene studije umnogome proširile spoznaje o genezi i razvoju onih

europskih kultura koje predstavljaju temelje na kojima je niknula europska civilizacija. Gavazzi je svojim radom, svojim nazorima i dostignućima bio jedan od posljednjih pravih Europejaca u europskoj etnologiji.

Gavazzi je rezultate svojih istraživanja objavljivao u knjigama i člancima razasutim po najrazličitijim svjetskim časopisima. Popis njegovih radova premašuje zavidnu brojku od preko 240 objavljenih jedinica. Jedan je od rijetkih znanstvenika koji je nakon punih pedeset godina mogao doživjeti druga izdanja svojih djela, i to izdanja koja je sam mogao dopuniti. Tako su mu posljednjih godina izašle dvije knjige, prvi put objavljene još prije drugoga svjetskog rata, a koje su i danas nezaobilazna lektira ne samo studentima etnologije nego svakome tko se iole želi uputiti u suće etničkoga bića Hrvata: *Godina dana hrvatskih narodnih običaja* (1939-1988) i *Baština hrvatskoga sela* (1937/40-1991). U tim je djelima, pisanim svakome razumljivo, Gavazzi prikazao i protumačio pojave predajne, pučke kulture našega naroda onakvima kakve je još on upoznao dok su bile žive u puku, dok je seljakov svijet "još bio čitav". U tome je svijetu stara, stoljećima njegovana i obogaćivana predajna kultura Hrvata još izgledala naoko nepomućeno, pojedine su pojave imale svoju jasno određenu i važnu ulogu u uravnoteženoj strukturi života. Međutim, hod povijesti, nemilosrdan prema kulturi "malih" ljudi, brisao je i drobio, nerijetko potpomognut zlonamjernom rukom, naoko rubne značajke identiteta hrvatskoga bića. Kad danas čitamo ova djela, pisana u "etnografskom prezentu", ona nam sugestivnom snagom pera vješta pisca dočaravaju pučki život kao da sami u njemu sudjelujemo, no veliki je dio opisanoga ustvari ne samo napušten, nego uništen i gotovo zaboravljen. Gavazzijeva će djela o hrvatskoj seljačkoj kulturi danas, kad i ono malo što nam je zub vremena na selu poštedio pada pod udarom oružja mrzitelja kulture, kad biva drobljeno pod gusjenicama tenkova, paljeno, pljačkano i oskvnjivano, dodatno dobiti na aktualnosti.

Odlaskom Milovana Gavazzija izgubili smo profesora koji je odgojio svu stariju i srednju generaciju hrvatskih etnologa. Izgubili smo čovjeka koji je zacrtao okvir i smjer etnologiji u Hrvata. Etnologa koji je udarao temelje novim granama etnologije. No ostalo je njegovo djelo što stoji kao stožer na gumnu na komu se vrši klasje, sabiru plodovi etnološkoga rada pokoljenja stručnjaka koja je odgojio. Drugoga mu spomena ne treba, on će i dalje živjeti kroz svoja djela.

Učitelju sa zahvalnošću,

Vitomir Belaj

AKTIVNOSTI PROGNAKNIKA U OKVIRU POSUDIONICE I RADIONICE NARODNIH NOŠNJI I KOSTIMA

Zajednica kulturno-umjetničkih društava Zagreba društvena je organizacija u području kulture koja se bavi organiziranjem i razvijanjem različitih oblika glazbenog, kazališnog, likovnog, plesnog i folklornog amaterizma u našem gradu.

Sastavni njezin je dio i radna jedinica *Posudionica i radionica narodnih nošnji i kostima* - ustanova koja, za razliku od muzeja ili znanstvenih institucija, ne skuplja narodne nošnje radi stručne znanstvene obrade ili pohranjivanja, već se njima praktično bavi. Ona iznajmljuje ili izrađuje nošnje namijenjene posebnom vidu upotrebe - scenskoj folklornoj primjeni.

Budući da se svaki stručan pristup nošnji u ovoj ustanovi (bilo da se radi o izradi, popravku, uređenju ili istraživanju mogućnosti scenske primjene) temelji na iskustvima etnoloških i etnokoreoloških znanosti, te suradnji sa srodnim stručnim ustanovama, ona nadilazi okvire običnog servisa koje se svodi samo na usluge izrade i iznajmljivanja.

Stupanj razvoja folklorne-plesne umjetnosti (u kojoj se osobito u posljednjim godinama značajno razvija i afirmira kostimografija kao likovna strana scenskog umjetničkog djela) zahtijeva da se Posudionica razvija kao uslužna i stručna ustanova koja će zadovoljavati sve veće i rafiniranije zahtjeve razvijene scenske folklorne umjetnosti.

Fundus Posudionice broji oko 14000 najraznovrsnijih dijelova nošnje iz gotovo svih krajeva Hrvatske, pa i šire, od kojih su 80% originali. U radionici se rekonstruiraju i izrađuju novi kostimi, a sve se češće prepariraju oštećene ili dotrajale nošnje.

U studenom 1991. godine, kad je proganjanje nesrpskog stanovništava iz ratom zahvaćenih i okupiranih krajeva Hrvatske uzelo širokog maha i postajalo sve akutnijim socijalnim i ekonomskim problemom, započeli smo akciju uključivanja prognanika u djelatnosti naše radionice, tj. zapošljavanja uglavnom seoskih žena odgovarajućih sposobnosti na izradi različitih dijelova tradicijske narodne nošnje, odnosno tekstilnih rukotvorina. Na to nas je ponukala i činjenica da se među prognanima nalaze i mnoge osobe s kojima smo do jučer na različite načine surađivali na terenu, a sada se nalaze u Zagrebu i potrebna im je pomoć. Uvidjevši da bi akcija širih razmjera mogla biti višestruko korisna, predložili smo program za koji je, uz podršku Gradskog sekretarijata za obrazovanje, znanost i kulturu, Gradski fond kulture osigurao novčana sredstva. U suradnji s centrima za socijalni rad i smještajnim centrima, a i međusobnim kontaktima i preporukama prognanika, proširili smo krug suradnika, pa su od siječnja 1992. godine dosad u akciju na različite načine uključene 24 žene iz raznih dijelova Hrvatske (Vukovar, Slakovci, Osijek, Nijemci, Bapska, Nuštar, Privlaka, Donje Jame, Borovo, Jarmina, Kijevo, Lipik, Draž, Stari Grabovac, Sunja, Đakovo, Novi Mikanovci).

Oblici uključivanja prognanica u našu djelatnost i suradnja s njima bili su raznovrsni, a program akcije mogao bi se podjeliti u nekoliko segmenata:

1. izrada potpuno novih tekstilnih rukotvorina i dijelova nošnji;
2. otkup originalnih nošnji od ljudi s ratom ugroženih područja;
3. uključivanje prognanica u poslove prepariranja, uređivanja i slaganja nošnji iz fundusa Posudionice, te prenošenje njihovih znanja i umijeća zaposlenim radnicama;
4. bilježenje, fotografiranje i video-snimanje etnografske građe i podataka o devastaciji tradicijske kulturne baštine na okupiranim područjima.

ad 1) Najviše se prognanica zanimalo za izradu tekstilnih rukotvorina i dijelova nošnji i u toj je aktivnosti postignuto najviše rezultata. Izrađena su 122 metra kačkane čipke, 24 komada *šlingi* za mušku i žensku slavonsku nošnju, otkano je 11 metara platna, ispleteno 30 pari različitih čarapa i izrađeno 14 različitih dijelova nošnje.

ad 2) Suradnja s ljudima koji nisu prognani iz okupiranih sela, već su, mahom žene i djeca, privremeno otišli iz svojih domova s prve linije fronte na sigurnija mjesta, ostvarena je otkupom originalnih, nekada izrađenih nošnji.

Smatrajući da je bolje da takve predmete otkupi muzej ili bilo koja srodna ustanova koja će ih pohraniti, nego da postanu predmeti trgovine na tržnici, *šverca* ili materijal za izradu modnih haljina u kojem od butika, otkupljivali smo sve etnološki vrijedne dijelove tradicijskoga narodnog ruha.

ad 3) Osim vještine izrade nošnje, za njenu je ljepotu gotovo jednako bitna i vještina slaganja i uređivanja ruha, način pranja i održavanja kao i način njezina odijevanja. Radeći u Posudionici prognanice su vrlo nesebično i gotovo spontano prenosile svoja znanja zaposlenim radnicama. Bio je to idealan trenutak za edukaciju redovno zaposlenih i prigoda za stjecanje niza praktičnih znanja o *zlatovezu*, *raspletu*, *šlingeraju*, *pečkom vezu*, *jaspranju rubina*, *pranju* i *skretanju banijskog linja*, povezivanju *zlatara* i djevojačkih *pletenica*, *poculica* i *peča* itd.

ad 4) osim što su postale stvarateljicama novih nošnji, sve su prognanice bile i neiscrpne kazivačice etnografske građe i poučavateljice tradicijskih tekstilnih vještina. Stoga smo nastojali sve rečene podatke zabilježiti, a pokazano fotografirati ili zabilježiti videom u dokumentarne svrhe. Na drugoj strani, potresna su i za povijest značajna njihova svjedočanstva o devastaciji hrvatske tradicijske kulturne baštine na područjima otkuda su prognani.

Analizom broja uključenih prognanica iz pojedinih područja Hrvatske, pokazalo se da preteže broj onih iz slavonsko-srijemskoga područja. Vjerojatno ne samo zbog toga što su prognanici iz tih krajeva najviše gravitirali Zagrebu već sigurno i zbog činjenica da se izrada nošnji i tradicijsko tekstilno rukotvorstvo u različitim modificiranim oblicima u tim krajevima aktivno održalo i do današnjih dana, pa su se prognanice iz tih krajeva najlakše aktivirale u poznatim poslovima.

Oblici uključivanja u akciju i odabir predmeta rada zavisio je od sposobnosti pojedinca i potreba naše ustanove, ali i od ograničenih mogućnosti nabavke odgovarajućih sirovina domaće ili tvorničke proizvodnje (vunena nit, konac za vezenje i kačkanje, pozamanterija, srma, kosa, platno).

Zato preteže izrada kačkane čipke, pletenje muških i ženskih čarapa, te različite tehnike vezenja.

Sretna je okolnost bila da smo u vlastitom skladištu posjedovali određenu količinu lanenog i pamučnog platna otkupljenog na terenu prije nekoliko godina.

Predloške za izradu kreirale su samo prognanice prema bogatom sjećanju koristeći ponekad i dijelove nošnje koje su sa sobom uspjele ponijeti u progonstvo. Krajnja mogućnost bilo je korištenje uzoraka iz fundusa Posudionice, Etnografskog muzeja, Ansambla *Lado*, SKUD-a *Ivan Goran Kovačić* ili privatnih zbirki.

Prednost smo davali izradi nošnji iz potpuno okupiranih i iseljenih sela (Bapska, Nijemci, Kijevo, Donje Jame na Baniji), te izradi specifičnih ženskih oglavlja - zlatara i djevojačkih slavonskih pletenica.

Vrlo je malo prognanika uspjelo sa sobom ponijeti i spasiti svoje narodne nošnje i ponešto od tradicijskih tekstilnih rukotvorina. Spašeno je samo ono što se već otprije nalazilo u djece, prijatelja ili rođaka koji žive izvan okupiranih i razrušenih krajeva. Gotovo u pravilu, prognanici ni pod koju cijenu nisu mogli prodati svoje spašene nošnje. No ipak, otkupljeno je 66 komada nošnje iz Posavine, zapadne i istočne Slavonije. Razlozima prodaje nošnji iz ratom ugroženih sela navode se teška razaranja materijalnih dobara i nedostatak osnovnih sredstava za život.

Korist od akcije je višestruka. Prvenstveni cilj cijeloga programa bio je materijalno pomoći prognanicima i poboljšati njihov ekonomski status. Za sve obavljene poslove prognanice su ostvarivale novčanu naknadu, a za najugroženije su prikupljeni i hrana, obuća i odjeća.

Naročito je važan i socijalno-psihološki čimbenik akcije. Rad i privređivanje omogućuje lakšu socijalizaciju i uklapanje u novu životnu sredinu. Mogućnost zapošljavanja pružena je pretežno seoskim i starijim ženama, kojima je promjenom životne sredine prijelazom iz sela u grad i gubitkom materijalnih dobara, znatno sužena mogućnost privređivanja i rada uopće. Radeći ponovno poslove koje je godinama radila i u kojima je vrsna (a oni su možda jedini primjereni njenom socijalnom i društvenom statusu koje u gradu može obavljati), čak prenoseći svoja znanja drugima, seoska se žena ponovno osjeća korisnom, kreativnom.

Umjesto pasivna promatrača izgubljena u vrtlogu životnih problema i nedaća ponovo postaje stvarateljem.

Nadalje, i Posudionica je ostvarila stručnu i materijalnu korist. Fundus je upotpunjen vrlo vrijednim primjercima nošnje, a zaposleni su radnici proširili svoja znanja novim vještinama.

Neporeciva je činjenica da je i ovom akcijom spašen i sačuvan djelić hrvatske kulturne baštine i zaboravu oteta pojedina tradicijska tekstilna i druga umijeća.

Mogućnosti za daljnji nastavak akcije nisu ograničene potrebama i materijalnom osnovom Posudionice.

Svoje potrebe i mogućnost daljeg angažmana prognanica iskazali su Etnografski muzej, Ansambl *Lado*, zagrebačka amaterska kulturno-umjetnička društva, a, nakon kratke televizijske reportaže, javljaju se brojni građani koji žele naučiti vesti ili izrađivati narodne nošnje i tako pomoći ovim ženama.

Zlatne ruke naših prognanica neće mirovati do kraja progonstva, a nadamo se, ni onda kad se vrate svojim domovima.

Josip Forjan